

MAGYAR NYELVÉSZEINK A MAGYAR NYELV FINNUGOR ELŐZMÉNYÉRŐL

LAKÓ GYÖRGY

A magyar nyelv történetének megrajzolásához a magyar nyelvészek elsősorban a magyar nyelvemlékes kor adatait veszik figyelembe. Vannak azonban olyan „magyar nyelvészek” is, akik a legközelebbi rokon nyelvek adataira is tekintettel vannak. Úgy gondolkodnak tudniillik, hogy a legközelebbi rokon nyelvek nyelvállapotából következtetéseket lehet levonni a nyelvemlékes kort közvetlenül megelőző nyelvállapotra. Ki számít „magyar” nyelvésznek, és ki finnugor nyelvésznek? Erre a kérdésre nézve a vélemények valamelyest megoszlanak. Nem kétséges, hogy akik egyik vagy másik rokon nyelvet önmagukban vizsgálják anélkül, hogy adataikból a magyar nyelvre vonatkozólag következtetéseket akarnának levonni, azok „finnugor nyelvészek”. Azok a nyelvészek viszont, akiknek nem valamely finnugor nyelv az anyanyelvük, „finnugor” nyelvésznek nevezik mindazokat a nyelvészeket, akik bármely finnugor nyelvvel foglalkoznak. Sok példa van azonban arra, hogy egyik vagy másik nyelvészünk élete valamelyik szakaszában főleg az egyik vagy a másik területtel foglalkozik, avagy korától függetlenül éppúgy tárgyal magyar nyelvészeti, mint „finnugor” témákat. Ilyen esetekben nemegyszer ellentmondásos minősítéssel találkozunk. TOIVONEN (FUF. XXVIII, 7) például nekrológiájában SZINNYEI JÓZSEFet elsősorban magyar nyelvészként méltatja. Kiemeli, hogy kutatómunkájának tárgya főként a magyar nyelv volt; ennek régi emlékei, szóképzése és alaktana, ősi szókincs és jövevényszavai, valamint román eredetű jövevényelemei, de megismeréséhez más módon – például nyelvemlékek kiadása útján is – hozzájárult. A magyar köztudatban viszont SZINNYEI elsősorban finnugor nyelvészként él. Ebben része van annak a ténynek, hogy a budapesti egyetemre 1893-ban nem a „magyar”, hanem az „urál-altaji összehasonlító nyelvészet” rendes tanárává nevezték ki, továbbá neve a köztudatban mindenekelőtt a finn nyelv oktatójaként élt, s szélesebb körben a Göschen-sorozatban megjelent, összefoglaló jellegű művével a finnugor összehasonlító nyelvészet eredményei tették ismertté nevét (Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig, 1910.).

SZINNYEI JÓZSEF nagynevű kortársát, MUNKÁCSI BERNÁTot, nehezen sorolhatjuk a „magyar nyelvészek” közé, mivel azonban ezt a munkásságot szerves egészé foglalja össze egy vezérlő szempont, az ősmagyarág minél teljesebb megismerésének vágya (ZSIRAI, FgrRok. 530), nem hagyhatjuk ki nevét a „magyar nyelvészek” névsorából. Hiszen több nyelvemlékünk nyelvével és nyelvjárásaink vizsgálatával is foglalkozott.

HORGER ANTAL (1872–1946) a szöfejtés iránt érdeklődő nagyközönség, különösen pedig a magyar szakos tanárjelöltek számára írta meg „Magyar szavak története” (Budapest, 1934.) című könyvét, általában a korábbi magyar nyelvtudomá-

nyi munkásság alapján. Több finnugor eredetű szavunk jelentését magyarázza, származékaikra, több velük alkotott összetett szavunkra is kitérve. Könyve még ma is érdekes olvasmány (néhány bíráló megjegyzést tesz rá ZSIRAI MIKLÓS: MNy. XXI, 135–137).

GOMBOCZ ZOLTÁN (1877–1935) a magyar nyelvtudomány professzora volt, de jól tudott finnül, s állandóan figyelemmel kísérte a finnugor nyelvtudomány fejlődését is. Finnugor nyelvtudományi kérdések pályája elején foglalkoztatták. Eleinte az obi-ugor nyelvek álltak érdeklődésének középpontjában, később a szamojédot is bevonta érdeklődési körébe, s kimutatta, hogy a finnugor *s hangnak a szamojédban *ʂ*, a finnugor *ś hangnak pedig *s* a szabályos megfelelője, azaz a finnugor *s* hangok kétfélesége az uráli alapnyelvig vezethető vissza. Legjobban viszont a magyar magánhangzók finnugor előzményei érdekelték.

MÉSZÖLY GEDEON (1880–1960) Kolozsváron még a „Finnugor és magyar nyelvtudományi tanszék” vezetője, ezt követően pedig Szegeden a „Finnugor nyelvtudomány” tanára volt. A „finnugor” minősítést azzal érdemelte ki, hogy a magyar nyelvemlékek magyarázata kapcsán, úgyszintén a magyar nyelvtani alakrendszer vizsgálata során mindig igyekezett a finnugor (ugor) előzményt is tisztázni. „Számos finnugor vagy ugor eredetű szó és szócsalád magyar vonatkozásait tisztázta, helyezte olykor váratlan módon, de igen meggyőzően új megvilágításba ... finnugor szempontból különösen fontosak az ugorkori lótarással, vadászélettel, sámánizmussal foglalkozó írásai” (MIKOLA: MNy. LXXVII, 304). Elsősorban az obi-ugor nyelvekben való jártasságát kell kiemelni. (L. bővebben: NYÍRI ANTAL: „A nyelvtudós Mészöly Gedeon”, MNy. LXXVII, 265–282 és MIKOLA TIBOR: i. h. 303–307.)

KLEMM ANTAL (1883–1963) munkássága születésének századik évfordulóján is megtisztelő értékelésben részesült. TEMESI MIHÁLY ezt írja róla: „KLEMM egyike volt azoknak a – BUDENZ és SZINNYEI után egyre ritkuló – tudósoknak, akik a magyar nyelvtörténet és a finnugor nyelvek gazdag anyagában egyaránt otthonosak” (MNy. LXXX, 259). A mondattan általános kérdéseivel és a magyar mondattannal foglalkozó tanulmányai az utóbbi időben kellő figyelem tárgyai voltak (vö. TEMESI MIHÁLY: MNy. LXXX, 259–271; KÁROLY SÁNDOR: MNy. LXXXI, 135–140). Természetszerűleg kevésbé ismertek mordvin tárgyú gyűjtései és dolgozatai. Mordvin szövegeit a pannonhalmi főiskola évkönyvében, de külön kötetben is kiadta (Budapest, 1917.). Haláláig dolgozott finnugor összehasonlító mondattanán, érdeklődése kiterjedt az obi-ugor nyelvekre is.

BEKE ÖDÖNnek (1883–1964) olyan fiataalkori dolgozatai, mint „A pápavidéki nyelvjárás”, a „Kemenesalja nyelve” kétségtelenné teszik, hogy nevének helye van a „magyar nyelvészek” névsorában is, de ismertebbek finnugor nyelvészeti cikkei és tanulmányai. A finnugrisztikában elsősorban „Cseremis nyelvten”-a vonta magára a figyelmet. 1962-ig megjelent tanulmányainak és cikkeinek jegyzékét VELENYÁK ZSÓFIA állította össze (NyK. LXV, 464–473).

FOKOS-FUCHS DÁVIDnak (1884–1977) a neve ugyan szintén elsősorban finnugor nyelvészeti munkái révén ismeretes, megjelent azonban számos olyan hun-

garológiai tanulmánya is, amely csak alapos finnugor nyelvészeti képzettség birtokában volt megírható (I. VÉRTES EDIT: NyK. LXXXVII, 435). Ezért nem hagyhatjuk ki nevét a magyar nyelvészek névsorából. Megemlíthetjük például „Über die ungarischen Verbalpräfixe *meg* und *el*” című dolgozatát (KSz. X, 304–312).

PAIS DEZSŐ (1886–1973) 1937-től 1959-ig a budapesti egyetemen a magyar nyelvtudomány professzora volt. Munkássága rendkívül sokoldalú. Hozzászolt a finnugor hangtan néhány kérdéséhez is: a fgr. **p*-nek hármas megfelelése van a magyarban: *p*, *f* és *b* (MNy. LVI, 240–242). Ilyen dolgozata még „A hangzóközi zárhangok geminálódásának lehetősége és feltehető következményei a finnugorságban” (MNy. LXVII, 203–205). A jelentéstan szempontjából figyelembe veendő továbbá: „A finnugorság léleképítési és rájuk vonatkozó kifejezései” című dolgozata (NytudÉrt. 40. sz. 282–287). Szómagyarázatokkal is gazdagította a finnugor irodalmat: „Szer. Egy szószervezet szétágazásai a magyarban és más finnugor nyelvekben” (NytudÉrt. 30. sz. Bp., 1962.); „Reg” (MNy. LIV, 181–196); „A finnugor *u* és *o* mutató névmás tartozékaihoz. *Át – által, óta*” (MNy. L, 318–331); „A *hat* ige és a *-hat, -het* képző” (MNy. XLI, 19–27); „*Nyék* törzsnevünk és ami körülötte lehetett” (NytudÉrt. 5. sz. 55–71); „Az *egy* számnév *meg* az *így* határozószó” (MNy. LIV, 52–61).

PAPP ISTVÁN (1901–1972) 1952-től 1971-ig a debreceni egyetemen volt a magyar nyelv tudomány tanára. Munkái közt oly sok finnugor vonatkozású van, hogy a finnugor nyelvészek közt is számon tarthatjuk. Több munkája (Finn nyelvtan, Finn–magyar szótár) a finn nyelv gyakorlati elsajátításának céljára szolgál.

BÁRCZI GÉZA (1894–1975) 1941-től a debreceni egyetemen a magyar és finnugor nyelvészet tanára, 1952-től a budapesti egyetem II. számú magyar nyelvészeti tanszékének a vezetője volt. Nyelvünk finnugorságával általánosságban épp oly sokat foglalkozott, mint egyes elemei finnugor voltának magyarázatával. Különösen nyelvünk finnugorságának tanításához nélkülözhetetlenek a művei, amelyek megjelenésükkor hézagpótlók voltak. Több, társszerzőkkel együtt írt műve is fontos. Megemlítendőek „Bevezetés a nyelv tudományba” (1953., második kiadása 1957-ből), továbbá „A magyar nyelv életrajza” (1963.). A magyar nyelv finnugor eredetű szavainak etimológiáját is tartalmazza „Magyar szófejtő szótár” című műve (1941.), továbbá finnugor és ugor eredetű szavaink felsorolását is magában foglalja „A magyar szókincs eredete” című tankönyve (1951., második, bővített kiadása 1958-ban jelent meg). BÁRCZI GÉZA irodalmi munkássága jelentős mértékben hozzájárult a magyar nyelv finnugorságának megvilágításához, valamint finnugor eredetű szavaink etimológiájának megismeréséhez.

A fenti rövid áttekintés nem tartalmazza élő magyar nyelvészeink finnugor vonatkozású műveinek felsorolását. Az 1945 és 1957 között megjelent magyar vonatkozású finnugor szófejtések jegyzékét K. SAL ÉVA közölte (MNy. LIV, 387–399).